

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَافْعَلْ بِهِمْ مَا تُرِيدُ

نیاز سنجی آموزشی

دکتر سید حسین عبادی

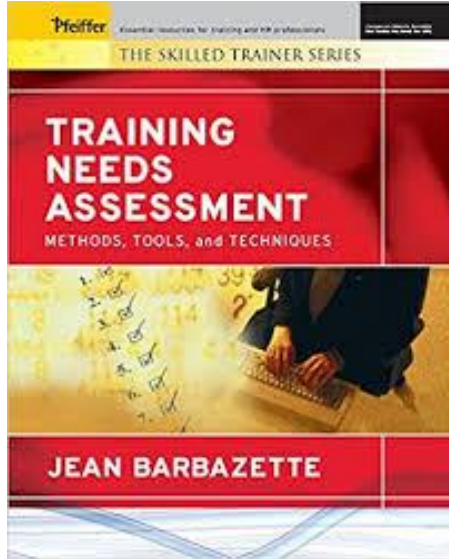
پاییز ۱۳۹۹

Training Needs Assessment

[دکتر
عبادی]

نیازسنجی آموزشی

اهداف کلی درس

آشنایی با مفاهیم، الگوها، روش‌ها و تکنیک‌های نیازسنجی آموزشی.

اهداف ویژه درس

- ✓ آشنایی با مفاهیم نیاز، نیاز آموزشی و نیازسنجی آموزشی
- ✓ آشنایی با فرآیند نیازسنجی آموزشی در سازمان
- ✓ آشنایی با مراحل نیازسنجی آموزشی
- ✓ آشنایی با تکنیک‌ها و روش‌های نیازسنجی آموزشی
- ✓ کسب توانایی در انجام یک نمونه نیازسنجی آموزشی.

[دکتر
عبادی]

نیازسنجی آموزشی

سرفصل‌ها

✓ مفاهیم نیاز، نیاز آموزشی و نیازسنجی آموزشی

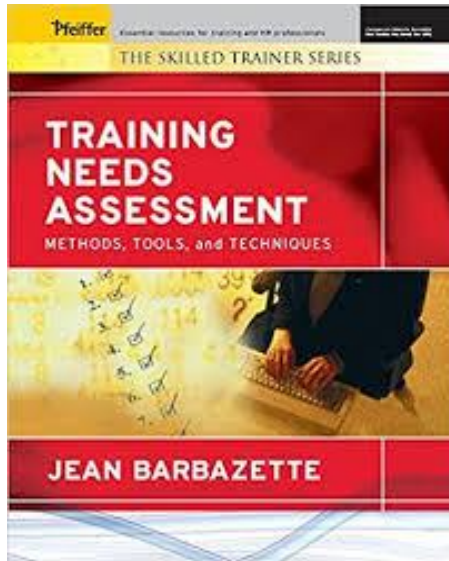
✓ انواع نیاز آموزشی

✓ انواع روش‌های شناسایی نیازهای آموزشی

✓ روش‌های اولویت‌بندی نیازهای آموزشی

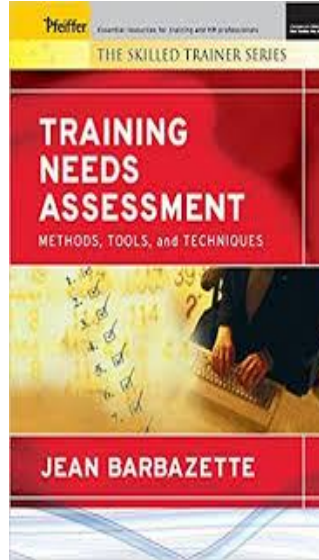
✓ انواع تکنیک‌های نیازسنجی آموزشی (توافق-محور و مسئله-محور)

✓ ابزارهای مورد استفاده در نیازسنجی آموزشی.

[دکتر
عبادی]

نیازسنجی آموزشی

فتحی واجارگاه، کورش و فخامزاده، پروانه (۱۳۹۲). نیازسنجی آموزشی: الگوها و فنون. تهران: آبیژ.
فتحی واجارگاه، کورش (۱۳۹۱). راهنمای تجزیه و تحلیل دیکوم (رهیافت جامع در نیازسنجی آموزشی). تهران: سیمای دانش.
عباسزادگان، محمد و ترکزاده، جعفر (۱۳۸۸). نیازسنجی آموزشی در سازمان‌ها. تهران: شرکت سهامی انتشار.
خراسانی، اباصلت و عیدی، اکبر (۱۳۹۴). تکنیک‌های کاربردی نیازسنجی آموزشی (با تأکید بر تشریح الزامات استاندارد بین‌المللی ایزو ۱۰۰۱۵). تهران: مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران.

سلطانی، ایرج (۱۳۸۶). تعامل نیازسنجی و اثربخشی آموزش در سازمان‌های یادگیرنده. تهران: ارکان دانش.

Miller, J. A., & Osinski, D. M. (2002). Training needs assessment. *Journal of Commerce, UK*.

Goldstein, I. L., & Ford, J. K. (2002). *Training in organizations: Needs assessment, development, and evaluation*. Wadsworth/Thomson Learning.

Barbazette, J. (2006). *Training needs assessment: Methods, tools, and techniques* (Vol. 1).

John Wiley & Sons.

[دکتر
عبادی]

آینده در سخنر آینه اندیشان است

تعریف نیاز

✓ رایه تعریف دقیق و صریحی از نیاز آسان نیست، به همین دلیل از مفهوم نیاز ممکن است تعابیر و تفاسیر مختلف و متفاوتی رایه شود.

✓ به دلیل عدم رایه یک برداشت منسجم و جامع از مفهوم نیاز، برخی متخصصان ترجیح می دهند از لغات دیگری مثل سنجش موقعیت (**Situation Assessment**) یا تحلیل موقعیت (**Situation Analysis**) استفاده می کنند.

✓ برخی دیگر پا را فراتر گذاشته و متعقدند که واژه نیاز باید از مباحث مربوط به خدمات و سیاست گزارها حذف شده و کنار گذاشته شود؟!

تعاریف نیاز

الف - نیاز به معنای خواسته‌ها و نظرات افراد

- نیاز = خواست یا ترجیحات افراد
- نیاز سنجی ← تعیین و مشخص کردن برداشت‌ها، نظرات و ترجیحات افراد

انتقادات وارد به این تعریف:

- ذهنی بودن مفهوم نیاز به عنوان خواست و ترجیح
- نظرات افراد از عینیت کافی برخوردار نبوده و ممکن است مبتنی بر حقیقت نیز نباشد.

تعاریف نیاز

نیاز به عنوان خواسته‌ها و نظرات افراد (انتقادات) :

- خواستن یک «وضعیت روانی» و نیاز یک «وضعیت عینی» است و ممکن است وضعیت روانی افراد بر وضعیت عینی آنها منطبق نباشد.
- ممکن است افراد بعضی چیزها را بخواهند یا ترجیح دهند ولی به آنها نیاز نداشته باشند یا برعکس
- در بسیاری از موارد افراد از دانش و تجربه کافی برای بیان نیازهای خود برخوردار نیستند (به خصوص خردسالان) و آنها ممکن است به دلیل فقدان دانش و اطلاعات کافی، قضاوت‌های ضعیف و نادرستی داشته باشند.

تعاریف نیاز

نیاز به عنوان خواسته‌ها و نظرات افراد (انتقادات) :

- با توجه به اینکه برخی می‌گویند افراد از دانش و تجربه کافی برای بیان نیازهای خود برخوردار نیستند عده‌ای معتقدند که مهم‌ترین و موجه‌ترین مراجع تعیین و تشخیص نیازهای افراد کارشناسان و صاحب‌نظران هستند ولی نظرات این افراد نیز می‌تواند ذهنی و جهت‌دار باشد.
- مسئله نیاز در بسیاری از موارد یک ارزشی است و با مسائل فرهنگی و اجتماعی جوامع آمیخته است پس نظرات و خواسته‌های افراد تحت تأثیر دیدگاه‌ها و نقطه نظرات ارزشی آنهاست.

تعاریف نیاز

ب - نیاز به معنای نقص یا مشکل

- نیاز هنگامی به وجود می‌آید که نوعی نقص یا مسئله در یک زمینه خاص وجود داشته باشد و آن نقص ذاتاً مضر باشد.
- نیاز نشان دهنده موقعیتی است که در آن «سطح حداقل رضایت» به دست نیامده باشد و یا نتواند به دست آید.
(سطح حداقل رضایت : سطحی از عملکرد است که در آن هدف و منظور تعیین شده تحقق نمی‌یابد. سطح حداقل رضایت بر مبنای تجربه، به خصوص نظرات افراد متخصص و حرفه‌ای تعیین می‌شود). پس این تعریف با عملکرد افراد سر و کار دارد.
- به دلیل دقیق نبودن، این تعریف زیاد مورد حمایت و توجه نیست.

تعاریف نیاز

ج - نیاز به معنای فقدان یا ضرورت چیزی

- نیازها به عنوان چیزهایی (وضعیت‌ها و ...) که ضروری یا مفید هستند تعریف می‌شوند. (ضروری و مفید بودن در رابطه با اهداف قابل قبول و معقول)
- نیاز یک واقعیت عینی و ملموس نیست بلکه حاصل ارزش‌ها و قضاوت‌های افراد و تعاملات موجود در یک زمینه خاص است.
- نیاز را نمی‌توان به صورت یک «حقیقت تجربی» مورد بررسی قرار داد. به تعبیر دیگر نمی‌توان آنچه که یک فرد یا جامعه نیاز دارد را مورد مشاهده و بررسی قرار داد.

تعاریف نیاز

ج - نیاز به معنای فقدان یا ضرورت چیزی (ادامه)

- نیاز به معنای فقدان یا نبود چیزی است. نیاز عبارت است از چیزها یا وضعیت‌هایی که وجود ندارند اما ضروری است که زمینه حضور آنها فراهم گردد = محرومیت یا بیشتر وقتی از نیاز صحبت می‌کنیم که چیزی را نداشته باشیم و فاقد آن باشیم.
- این تعریف نیز چندان مورد حمایت و توجه نیست.

تعاریف نیاز

د- نیاز به معنای فاصله یا شکاف

- متداول‌ترین تعریف نیاز
- نیاز در قلمرویی وجود دارد که در آن «موقعیت واقعی یا موجود» با «موقعیت مطلوب و یا مورد نظر» فاصله دارد (راجر کافمن)
- بسیاری از صاحب نظران، این تعریف را یک تعریف عینی و قابل سنجش می دانند.

تعاریف نیاز

د- نیاز به معنای فاصله یا شکاف (ادامه)

- نیاز سنجی عبارت‌است از تعیین وضعیت مطلوب و سپس بررسی عملکرد وضعیت جاری و مقایسه آن با وضعیت مطلوب فاصله یا شکاف موجود بین وضعیت موجود و وضعیت مطلوب همان «نیازها» هستند.
- عده ای معتقدند که این تعریف کامل نیست و برای کامل کردن آن باید علاوه بر تعیین وضعیت مطلوب و وضعیت موجود و تحلیل فاصله بین این دو، مسئله اولویت بندی نیازها را نیز مد نظر قرار داد.

تعاریف نیاز

د- نیاز به معنای فاصله یا شکاف (ادامه)

- این تعریف مبنای بسیاری از مطالعات تاریخی است.
- از این تعریف برداشت‌های گوناگونی شده است به عنوان مثال برخی افراد برای تعیین وضعیت مطلوب به سراغ دیدگاهها و نظرات افراد و گروهها می‌روند در حالی که برخی دیگر معتقدند خواسته‌ها و دیدگاههای افراد نمی‌تواند منعکس کننده نیازها باشند و خواسته‌ها و نیازها دو مقوله متفاوت هستند .

تعاریف نیاز

د- نیاز به معنای فاصله یا شکاف (ادامه)

- از طرف دیگر برخی افراد طرفدار این تعریف، بررسی نیازها را به مسائلی نظیر تجهیزات، امکانات و منابع و بسیاری از موارد دیگر مربوط ساخته‌اند.
- برای رفع ابهام‌ها و برداشته‌های گوناگون از این تعریف، تعاریف دقیق‌تر و عمیق‌تری ارائه شده‌اند به عنوان مثال راجر کافمن نیاز را فاصله و شکاف بین **نتایج جاری و نتایج مورد نظر** تعریف می‌کند.

تعاریف نیاز

د- نیاز به معنای فاصله یا شکاف (ادامه)

• در صورتی که بررسی فاصله میان آنچه که هست و آنچه که باید باشد را مورد دروندادها و فرآیندها و نه نتایج به کار ببریم، نتیجه حاصله نه نیاز بلکه «شبه نیاز» است. شبه نیازها با وسایل مرتبط هستند و نه نتایج و بنابراین با فرض ضرورت بررسی شبه نیازها در فرآیند نیازسنجی، آنها را باید بعد از مشخص کردن نیازها تعیین کرد و نه قبل از آن.

تعاریف نیاز

د- نیاز به معنای فاصله یا شکاف (ادامه)

• باید بین «نیازها» و «خواسته‌ها، آرزوها و ترجیحات» تمایز قایل شد و به این نکته توجه کرد که وسایل، آرزوها و خواسته‌ها، نتایج مورد انتظار نیستند.

• پس خواسته‌ها و آرزوها و وسایل (روش‌ها، منابع، فرآیندها و نحوه عمل‌ها) باید پس از تعیین فاصله و شکاف بین نتایج موجود و نتایج مطلوب

تعاریف نیاز

د- نیاز به معنای فاصله یا شکاف (ادامه)

- اگر چه تمایز بین خواسته‌ها، ترجیحات و وسایل (شبه نیاز) و نیاز مفهومی اسامی و عمیق است و وظیفه اصلی برنامه ریزان بررسی نیازهاست ولی باید توجه داشت که نیاز سنجی نمی تواند و نباید از دآوری و ادراکات افراد جدا باشد و توجه به این مورد می تواند مفید و مهم باشد.

تعاریف نیاز

د- نیاز به معنای فاصله یا شکاف (ادامه)

- برخی معتقدند که تعیین وضعیت مطلوب چیزها، مسئله‌ای مربوط به داوری ارزشی است که نمی‌تواند از ساختار ارزشی که فرد به آن وابسته است و از طریق تجربه به دست آورده است جدا باشد. پس توافق بین افراد در مورد وضعیت مطلوب کار آسانی نیست. به این دلیل وضعیت مطلوب همواره امری نسبی است و نمی‌توان آن را قطعی و فراگیر قلمداد کرد.

تعاریف نیاز

د- نیاز به معنای فاصله یا شکاف (ادامه)

- والتن معتقد است که مفهوم نیاز به ارزشها وابسته است و بیان می‌کند که وقتی فرد یا گروهی از افراد دارای نیاز هستند یعنی **الف**) آن فرد یا افراد در حالت و وضعیت معینی قرار گرفته‌اند، **ب**) آن وضعیت با ارزشهای مقبول و موجود در جامعه ناسازگار است، **ج**) بنابراین وضعیت مورد نظر باید تغییر کند.

تعاریف نیاز

د- نیاز به معنای فاصله یا شکاف (ادامه)

• طبق نظر والتن نیازسنجی شامل دو نوع سنجش است :

الف) سنجش واقعی: یعنی اینکه فرد در وضعیت معینی قرار دارد.

ب) سنجش هنجاری: وضعیت یاد شده با ارزش‌های معینی ناسازگار است پس باید برطرف شود. بنابراین در مقوله بررسی نیازها هم داده‌های عینی و هم داده‌های مبتنی بر نگرش‌ها و ارزش‌ها باید مورد توجه قرارگیرد.

تعاریف نیاز

د- نیاز به معنای فاصله یا شکاف (ادامه)

رویکردهای موجود برای کاهش فاصله بین وضع مطلوب و وضع موجود در این دیدگاه (تعریف) :

الف) گاهی باید وضع موجود را به نحوی تغییر داد که با آنچه باید باشد منطبق گردد.

ب) در برخی مواقع باید وضعیت مطلوب با وضعیت موجود انطباق پیدا کند (تغییر خواست‌ها، ارزش‌ها و ایده‌ها به دلیل واقع بینانه نبودن آنها).

جمع بندی تعاریف ارائه شده در مورد نیاز

- نیاز یک مفهوم چند بعدی است که درک کامل آن مستلزم جامع‌نگری است .
- کامل‌ترین تعریف ارائه شده در مورد نیاز تلقی نیاز به عنوان نوعی تحلیل شکاف یا فاصله است .
- هر یک از تعاریف ذکر شده در مورد نیاز ممکن است در موقعیت‌های معینی کاربرد داشته باشد. بنابراین شاید بهتر باشد که براساس موقعیت و شرایط نیازسنجی، تعاریف مختلف از نیاز را بپذیریم و برمعنای آن مطالعات نیازسنجی را سازمان دهیم .

جمع بندی تعاریف ارائه شده در مورد نیاز

- **نیاز به عنوان نقص یا مشکل**

- ✓ مدافع این تعریف اسکریون

- ✓ موقعیتی که در آن سطح حداقل رضایت بدست نیامده یا به استاندارد آن عملکرد نرسیدیم

- ✓ تعیین سطح حداقل رضایت همیشه ساده نیست

- **نیاز به معنای فقدان یا ضرورت چیزی**

- ✓ مدافع این تعریف استافل بیم چیزی که وجود ندارد اما ضرورت آن احساس می شود

- ✓ تا حدی شبیه تعریف "خواست یا ترجیحات افراد" است

- ✓ ذهنی است و وابسته به ارزشها و قضاوتهای افراد است

- **نیاز به معنای فاصله یا شکاف**

- ✓ مدافع این تعریف کافمن

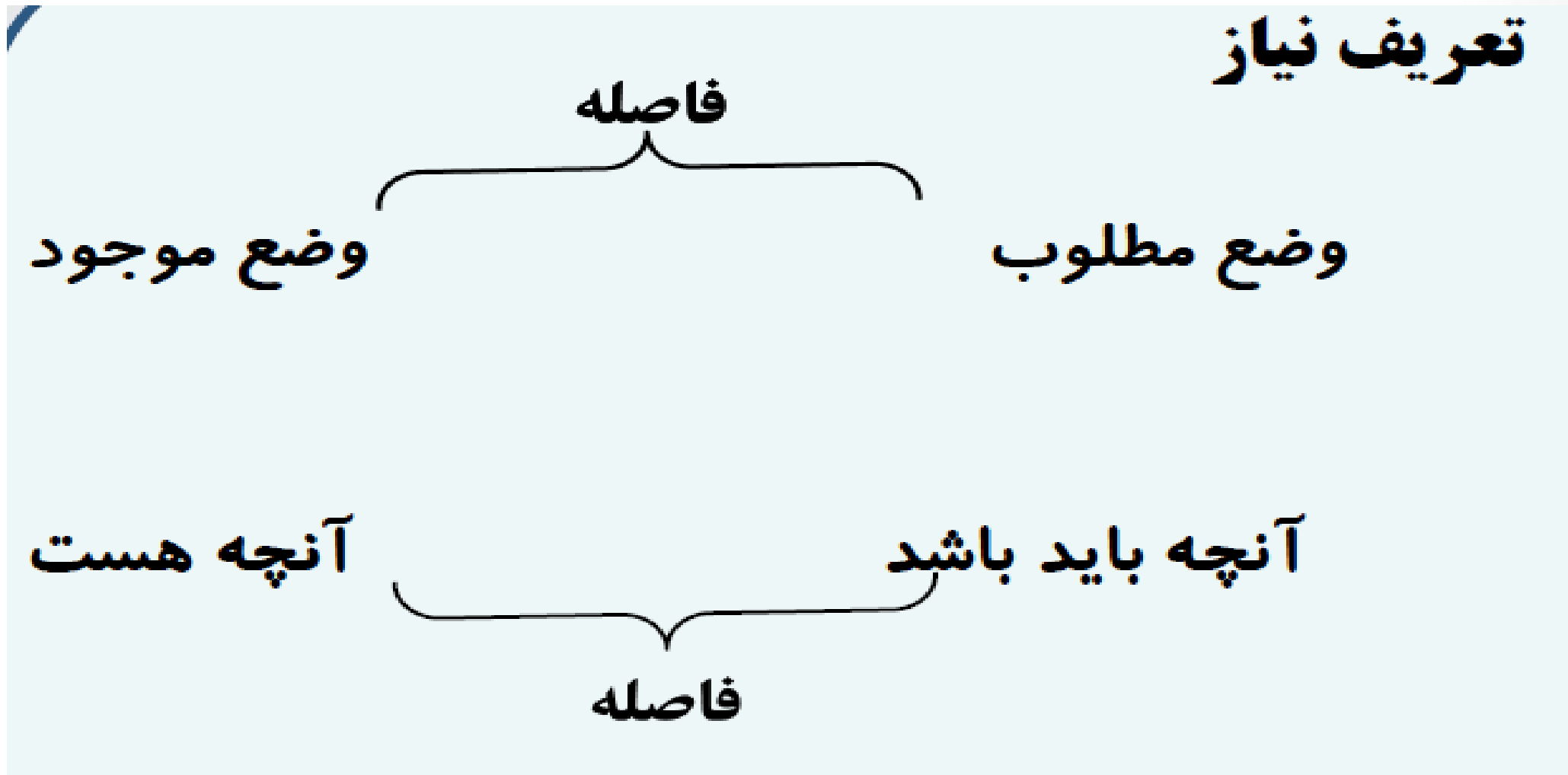
- ✓ تعیین هدفها یا آنچه که باید باشد

- ✓ مشخص کردن وضعیت موجود یا فعلی

- ✓ اندازه گیری دقیق میزان فاصله بین وضع موجود (عملکردها) و مطلوب (ایده الها)

جمع بندی تعاریف ارائه شده در مورد نیاز

نیاز آموزشی

نیاز در زمینه آموزش، بر حسب ویژگیها، توانایی ها و یا دانش و نگرشهایی
تعریف می شود که لازم است یادگیرنده و یا گروهی از یادگیرندگان از آن
برخوردار باشند، ولی در حال حاضر فاقد آن هستند

طبقه بندی نیازها

طبقه بندی نیازها از دیدگاه «برادشاو»

- نیاز هنجاری - Normative.N
- نیاز احساس شده - Felt.N
- نیاز مورد درخواست یا بیان شده - Expressed.N
- نیازهای مقایسه ای - Comparative.N
- نیاز پیش بینی شده یا مورد انتظار - Expected.N

طبقه بندی نیازها از نگاه برادشاو

نیاز هنجاری Normative.N

بین یک معیار مطلوب و معیاری که عملاً وجود دارد
نقضی یا فاصله ای وجود داشته باشد.

نیازی که با یک استاندارد مقایسه می شود.

مثال : شرح وظایف شغل / پست

نیازهای هنجاری: اگر مهارت توانایی و ویژگی شخصی
یا گروهی از اشخاص، از استاندارد تعیین شده پایین تر
باشد، آن فرد یا گروه دارای نیاز هنجاری است.
استانداردها عموماً توسط متخصصان و کارشناسان
صاحب نظر و مطلع انجام پذیرد (مثلاً شرح وظایف شغلی).

طبقه بندی نیازها از نگاه برادشاو

نیاز احساس شده

کارکنان ضرورت آن را احساس می کنند.

مثال : مهارت های پایه فناوری اطلاعات

نیاز احساس شده: مترادف «خواست» است. آنچه که فرد به عنوان نیاز احساس می کند .

دکتر
عبادی

طبقه بندی نیازها از نگاه برادشاو

نیازهای بیان شده یا مورد تقاضا: انجام اقدام از طرف فرد برای برطرف نمودن نیازی که احساس می‌کند.

نیاز بیان شده

کارکنان ضرورت نیاز به آن را بیان می‌کنند.

مثال : مدیر احساس می‌کند در زمینه مهارت های پایه مدیریتی ضعف دارد.

طبقه بندی نیازها از نگاه برادشاو

نیازهای مقایسه‌ای: زمانی که خصوصیات یک جمعیت که خدمات ویژه ای دریافت میکنند با خصوصیات جمعیت یا جامعه دیگری که همان خصوصیات را دریافت نکرده اند مشابه باشد (مثال: مقایسه شرایط شغلی افراد در یک سازمان با افراد هم سطح از نظر دانش و مهارت در سازمانهای دیگر).

نیاز مقایسه ای Comparative.N

امتیاز ویژه ای که بعضی از کارکنان یا مشاغل دارند و دیگران در شرایط مشابه ندارند.

مثال: شغل کارگزين

[دکتر
عبادی]

طبقه بندی نیازها از نگاه برادشاو

نیازهای مقایسه‌ای: زمانی که خصوصیات یک جمعیت که خدمات ویژه ای دریافت میکنند با خصوصیات جمعیت یا جامعه دیگری که همان خصوصیات را دریافت نکرده اند مشابه باشد (مثال: مقایسه شرایط شغلی افراد در یک سازمان با افراد هم سطح از نظر دانش و مهارت در سازمانهای دیگر).

نیاز مقایسه ای Comparative.N

امتیاز ویژه ای که بعضی از کارکنان یا مشاغل دارند و دیگران در شرایط مشابه ندارند.

مثال: شغل کارگزين

[دکتر
عبادی]

طبقه بندی نیازها از نگاه برادشاو

نیازهای پیش بینی شده یا مورد انتظار: تفاوت وضع موجود با وضعیت مطلوب در آینده با توجه به شرایط و تحولات، نیازهای آینده یا مورد انتظار گفته میشود.

نیاز پیش بینی شده یا مورد انتظار

تفاوت وضع موجود

با

وضعیت مطلوب در آینده

طبقه بندی نیازها

• طبقه بندی بر اساس نوع نیاز

الف) نیازهای آموزشی (تقاضای آموزشی و یا هدفهای آموزشی): اختلاف بین هنجارها و ارزشهای مطلوب و وضعیت موجود در یک زمینه معین را خاطر نشان می سازند.

ب) نیازهای روان شناختی: نیازهای موجود در قلمرو روانی به عنوان مثال نیاز به امنیت (به عنوان نمونه: دیدگاههای زیگموند فروید، فترستون، آبراهام مازلو «هرم سلسله مراتب نیازها» و دیگران)

طبقه بندی نیازها

طبقه بندی نیازها

- طبقه بندی نیازها از لحاظ توانایی تشخیص
(الف) نیازهای آشکار: کاملاً مشهود بوده و برآورد آنها با
سهولت بیشتری امکان پذیر است.
- (ب) نیازهای پنهان: سنجش و شناسایی آنها مشکل بوده و
برآورد آنها مستلزم انجام بررسیهای همه جانبه و دقیق
است (به عنوان مثال دلایل کاهش انگیزه).

۱- نو معلمان -----؟

۲- افت انگیزه در حرفه معلمی، تسویف در انجام کار

[دکتر
عبادی]

طبقه بندی نیازها

• طبقه بندی نیازها از نظر ضرورت و اهمیت

الف) نیازهای فوری: از اولویت خاصی برخوردارند و باید با تمام امکانات موجود و در اسرع وقت نسبت به رفع آنها اقدام کرد.

ب) نیازهای عادی: اهمیت دارند اما از اولویت اضطراری برخوردار نیستند (مثال آشنایی با مکاتبات اداری).

۱- تاثیر بر عملکرد و بازده در صوت عدم مرتفع شدن
مانند -----؟ برنامه درسی و رایانه (نیاز معلمان)
۲- آشنایی با اتوماسیون اداری برای کارمند جدید

[دکتر
عبادی]

طبقه بندی نیازها

• طبقه بندی نیازها از نظر نحوه برآوردن و رفع آنها

(الف) نیازهایی که خود مؤسسه یا نظام بتواند آنها را برطرف سازد.

(ب) نیازهایی که خود سازمان قادر به رفع آنها نیست و باید از سازمانهای دیگر کمک بگیرد.

۱- آموزش درس پژوهی در آموزش و پرورش
۲- آموزش های نظامی در دوره دفاعی مدارس

(دکتر
عبادی)

طبقه بندی نیازها

• تقسیم بندی نیازها از نظر فردی یا گروهی بودن

الف) نیازهای فردی: نیازهایی که مختص فرد یا گروهی خاص در شغل ویژه ای باشد.

ب) نیازهای گروهی: نیازهای افرادی که در چند شغل مشابه انجام وظیفه می کنند.

۱- نو معلمان ... یا پزشکان یا پیراپزشکان و کووید-۱۹
۲- نیاز همه مدیران با مدیریت شطرنجی

دکتر
عبادی

در زندگی موقعیت هایی
پیش می آید که
شاید فکر کنید آنچه
در اختیار دارید بکارتان
نمی آید،
اما باید بدانید که اگر طالب
پیروزی هستید
باید از تمام امکاناتی که
در دسترس شما هست
(یعنی تمام مهره ها)
استفاده کنید.

"گری کاسپاروف"

[دکتر
عبادی]

شطرنج باز در هر مرحله
از بازی مختار است
که میان چندین امکان،
یکی را برگزیند .
اما هر حرکت ، رشته عواقب
گریزناپذیری را در پی دارد
و پایان بازی نیز ثمره اتفاق
یا تصادف نیست
بلکه حاصل برنامه ریزی ،
اندیشه درست و بکارگیری
مناسب مهره ها می باشد .

طبقه بندی نیازها

[دکتر
عبادی]

نیاز سنجی آموزشی
نیاز سنجی آموزشی
نیاز سنجی آموزشی
نیاز سنجی آموزشی
نیاز سنجی آموزشی
نیاز سنجی آموزشی
نیاز سنجی آموزشی

نیازسنجی

تعاریف:

- فرآیندی نظام دار برای تعیین اهداف، شناسایی فاصله بین وضع موجود و هدفها و نهایتاً تعیین اولویتها برای عمل (برتن و مریل)
- فرآیند جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات است که منجر به شناسایی نیازهای افراد، گروهها، مؤسسات، جامعه محلی و جامعه به طور کلی می‌شود.
- فرآیند شناسایی نیازهای مهم و فراهم کردن زمینه رفع آن نیازها

فرصتی برای اندیشه ورزی.....

به نظر شما نیازسنجی در چه گستره ای از پدیده های انسانی مهم است؟ حوزه هایی که مرتبط با رشته تخصصی شماست کدام است؟
بحث کنید

نیازسنجی

بُرتن و مریل بر این باورند که نیازسنجی به طور کلی عبارت است از فرایندی نظام‌دار برای تعیین اهداف، شناسایی فاصله بین وضع موجود و هدف‌ها و نهایتاً تعیین اولویت‌ها برای عمل (Burrtton & Merrill, 1977.P.22). در یک برداشت دیگر، نیازسنجی عبارت است از فرایند تعیین آنچه که باید آموزش داده شود. به این اعتبار قلمرو اصلی نیازسنجی تعیین آن چیزی است که در مدارس باید به دانش‌آموزان آموخته شود (Holt, 1994, P.16). "سوآرز"^(۲) در تعریف نیازسنجی می‌گوید: نیازسنجی در زمینه تعلیم و تربیت فرایند جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات است که منجر به شناسایی نیازهای افراد، گروه‌ها، مؤسسات، جامعه محلی و جامعه به طور کلی می‌شود. از اینرو کاربرد اصلی نیازسنجی می‌تواند متمرکز بر شناسایی نیازهای دانش‌آموزان، نیازهای آموزش ضمن خدمت معلمان و تعیین نیازهای آتی نظام آموزش محلی، منطقه‌ای و ملی باشد (Suarez, 1996.P.113).

نیازسنجی

برای دستیابی به مفهوم دقیق‌تر از نیازسنجی می‌توان نسبت به تحلیل واژه "Needs Assessment" پرداخت. کلمه سنجش (assess) از ریشه لاتین "assideere" است که به معنای "کنار هم گذاشتن یا کنار هم نشان دادن" (۱) است. به این اعتبار معلمان و مجریان، یادگیرندگان را در کنار یکدیگر می‌نشانند و برای کمک به آنها در دستیابی به هدف‌های تربیتی و نتایج مورد انتظار، خود را در زندگی و نقطه نظرات آنها غرق می‌سازند (Auer beech, 1994). با عنایت به تعریف لغوی فوق، نیازسنجی عبارت است از فرایند شناسایی نیازهای مهم و فراهم کردن زمینه‌های تحقق آن از طریق اقدامات تربیتی (برنامه درسی) و پیش‌بینی‌های آموزشی (Weddel, 1997.P.1).

مقایسه مفاهیم مشابه با نیازسنجی آموزشی

تاکیدها	معادل واژه	ابعاد مفهوم	
تجویز و تبلیغ نیاز خاص	Need Making	نیازسازی	گام ۱
تعیین و تکلیف یک نیاز خاص برای گروه معین	Needs Determination	تعیین نیاز	گام ۲
تولید حداکثر نیازها در خصوص یک گروه معین	Needs Identification	شناسایی نیاز	گام ۳
علت یابی نیاز و مشخص کردن زیر نیازهای یک نیاز	Needs Analysis	تحلیل نیاز	گام ۴
داوری و قضاوت در مورد نیازها	Needs Appraisal	ارزیابی نیاز	گام ۴
شکاف بین فرایند و منابع	Quasi - Needs Assessment	شبه نیازسنجی	گام ۵
(۱) - تفاوت : اهداف ، (۲) - تشابه : کارکرد و مراحل	Evaluation	ارزشیابی	مشترک

نیازسنجی و مفهوم دیگری به نام شبه نیازسنجی

در ادبیات تعلیم و تربیت، مفاهیم دیگری نیز وجود دارند که به واسطه شباهت با نیازسنجی با آن یکی فرض می‌شوند، در حالی که از لحاظ معنی و ماهیت عملکرد، تفاوت‌های چندی بین آنها وجود دارد. این مفاهیم عبارتند از "شبه - نیازسنجی" (۲)، "شناسایی نیاز" (۳)، "ارزیابی نیاز" (۴)، "تحلیل نیاز" (۵)، "تعیین نیاز" (۶)، "نیازسازی" (۷) و "ارزشیابی" (۸).

در بسیاری از موارد نیازسنجی با شبه‌نیازسنجی یکی فرض می‌شود، اما این دو مفهوم با یکدیگر تفاوت دارند. هنگامی که از نیازسنجی بحث می‌شود، سنجش نیازها یا مجموعه‌ای از نتایج یادگیری و تعیین اولویت‌ها، مورد انتظار است. به عبارت دیگر نیازسنجی با سنجش نتایج یا اهداف و مقاصد و اولویت‌بندی آنها سروکار دارد. در حالی که شبه نیازسنجی با شبه نیازها (مجموعه‌ای از وسایل، امکانات و تجهیزات برای تحقق نیازها یا نتایج و اهداف) سروکار دارد. (Kaufman, 1991). برای مثال نیاز به آموختن مهارت‌های اجتماعی، یک نیاز آموزشی است و از طریق فرایند نیازسنجی مشخص می‌گردد.

نیازسنجی و مفهوم دیگری به نام شبه نیازسنجی

شبه نیازسنجی فرایندی است که عموماً

بعد از فرایند نیازسنجی انجام می شود. به همین سان "شناسایی نیازها" با مفهوم نیازسنجی

تفاوت دارد. هنگامی که از شناسایی نیازها سخن می گوئیم، مقصود اصلی مشخص کردن

و فهرست کردن مجموعه‌ای از نیازها درباره یک فرد، یا مجموعه‌ای از افراد است. به

عبارت روشن تر هدف اصلی شناسایی نیازها، تولید حداکثر نیازها در خصوص یک گروه

معین بر مبنای اطلاعات و داده‌های در دسترس است. در حالی که نیازسنجی مفهومی

فراتر از شناسایی نیازها و دربرگیرنده مقوله "اولویت بندی نیازها" است.

دکتر
عبادی

نیازسنجی و مفهوم دیگری به نام ارزیابی نیازها

مفهوم دیگری که به کرات به جای نیازسنجی به کار برده می شود، مفهوم ارزیابی نیازها است. منظور از ارزیابی نیازها عبارت است از فرایند داوری و قضاوت درباره ارزش و شایستگی نیازهای معین بر مبنای ملاک‌های خاص. آنچه که در "ارزیابی نیازها" واجد اهمیت است، مؤلفه "داوری و قضاوت" درباره نیازها است. هنگامی که نیازهای معینی شناسایی و اولویت‌بندی می شوند، ممکن است گروه نیازسنجی بر مبنای معیارهای معینی نظیر سیاست‌ها و اهداف سازمانی یا ارزش‌های فرهنگی - اجتماعی یا سیاسی معینی، در خصوص نیازهای دارای اولویت به داوری و قضاوت بنشینند

دکتر
عبادی

نیازسنجی و مفهوم دیگری به نام تحلیل نیازها

چهارمین مفهوم مرتبط، تحلیل نیاز است. از لحاظ وسعت و قلمرو، مفهوم تحلیل نیاز و نیازسنجی با یکدیگر تفاوت دارند. تحلیل نیاز عبارت است از فرایند بررسی علل و عوامل ایجاد کننده یک نیاز (Gentry, 1994) علاوه بر این در فرایند تحلیل نیاز؛ اجزاء و عناصر تشکیل دهنده، مورد کالبد شکافی و بررسی قرار می گیرند. در بسیاری از موارد مشخص کردن و تصریح نیازهای خردتر یا نیازهای فرعی ذیل یک نیاز اصلی به ویژه در هنگامی که طراحی برنامه های آموزشی مدنظر باشد، بسیار با اهمیت است. به این ترتیب در تحلیل نیاز، صراحت بخشیدن به یک نیاز معین و تبیین عناصر و اجزای آن از یکسو در روشن سازی منطق و چرایی نیاز از سوی دیگر مدنظر است. اساساً از تحلیل نیاز هنگامی سخن به میان می آید که فرایند شناسایی و اولویت بندی نیازها به اتمام رسیده باشند و برنامه ریزان براساس نتایج به دست آمده در صدد بررسی ریشه ها و دلایل شکل گیری نیازهای دارای اولویت (فتحی، ۱۳۷۷، ص ۲۴) و شناخت جزئیات و نیازهای فرعی باشند.

نیازسنجی و مفهوم دیگری به نام تعیین نیازها

پنجمین مفهوم مرتبط با نیازسنجی، تعیین نیازها است. تعیین نیازها عبارت است از فرایند تعیین و تکلیف نیازهای معین برای یک گروه یا جمعیت خاص. نمونه بارز این فرایند زمانی اتفاق می افتد که گروه معینی تحت عنوان کمیته یا گروه برنامه ریزی، بدون مراجعه به منابع اطلاعاتی و بررسی آنها، در خصوص نیازهای افراد "تصمیم گیری" نمایند. اگرچه این مجموعه اقدامات تحت عنوان "کمیته نیازسنجی" یا "کمیته های کارشناسی" در بسیاری از سازمانها و مراکز برنامه ریزی جریان دارد و فعالیت های آنها تحت عنوان "نیازسنجی" منعکس می شود، اما فرایند نیازسنجی دارای تفاوت های اساسی با "تعیین

نیازها" است. همانطور که قبلاً بیان شد، نیازسنجی مستلزم جمع آوری و تحلیل اطلاعات است تا بر مبنای آن نیازهای افراد و گروهها استخراج و اولویت بندی شوند. از اینرو وجه تمایز نیازسنجی با تعیین نیازها آن است که نیازسنجی بیشتر فرایندی "اکتشافی" و مبتنی بر بررسی و پژوهش است، در حالی که تعیین نیازها بیشتر با "وضع کردن" نیازها سروکار دارد.

دکتر
عبادی

نیازسنجی و مفهوم دیگری به نام نیازسازی

ششمین مفهوم مرتبط با نیازسنجی، نیازسازی است. نیازسازی به معنای تجویز و توجیه یک هدف یا مقصد آموزشی برای یک گروه خاص است، به عبارت روشن‌تر نیازسازی عمدتاً با تبلیغ و ترویج اعتقاد به نیاز معینی در سطح یک سازمان، مؤسسه یا نظام سروکار دارد. نیازسازی به ویژه هنگامی مدنظر قرار می‌گیرد که نوآوری‌ها و ابتکارات جدیدی، شیوه عمل در یک مؤسسه یا سازمان را تحت تأثیر قرار دهند. از اینرو گروه برنامه‌ریزی به منظور فراگیر کردن "احساس نیاز" نسبت به آن نوآوری در بین کارکنان، به ترویج آن نوآوری از طریق مکانیزم‌های تبلیغی اقدام می‌نمایند. برای مثال ظهور و گسترش اینترنت^(۱) و اهمیت و ضرورت آشنایی معلمان و مدیران با آن و یا کاربردهای اینترنت در آموزش و پرورش (نظیر مدارس مجازی)^(۲) که آموزش را از طریق اینترنت ارائه می‌دهند.

دکتر
عبادی

نیازسنجی و مفهوم دیگری به نام ارزشیابی

نیازسنجی با ارزشیابی به ویژه ارزشیابی برنامه تفاوت دارد. اختلاف میان این دو مفهوم بیشتر زمانی رخ می دهد که در یک نگرش نظامدار، ارزشیابی از برنامه در مراحل

سه گانه طراحی، اجرا و ارزشیابی می تواند صورت پذیرد، که از آنها تحت عنوان ارزشیابی تشخیصی، ارزشیابی تکوینی و ارزشیابی پایانی یا مجموعه ای نام برده می شود (Alkin, 1988). به همین سان نیازسنجی نیز یک فرایند مداوم است و در سرتاسر فرایند برنامه ریزی صورت می پذیرد (Barnaby, 1989, Savaye, 1993)، از اینرو نیازسنجی می تواند در مراحل طراحی برنامه، اجرای برنامه و ارزشیابی آن صورت پذیرد. از این امر تحت عنوان پویایی پدیده نیازسنجی در برنامه ریزی نام برده می شود (فتحی، ۱۳۷۷).

دکتر
عبادی

نیازسنجی و مفهوم دیگری به نام ارزشیابی

با عنایت به تشابه در کارکرد و مراحل عملیاتی نیازسنجی و ارزشیابی، برخی از محققان این دو را یکی دانسته در برخی از متون به جای یکدیگر به کار گرفته‌اند. در اینجا استدلال بر این است که علی‌رغم تشابهات بسیار، نیازسنجی و ارزشیابی دو مؤلفه متفاوت در برنامه‌ریزی هستند. تفاوت این دو مفهوم بیشتر در هدف‌های آنان نهفته است. نیازسنجی عمدتاً برای جمع‌آوری داده‌ها در خصوص "نیازهای" برنامه و یا نحوه تحقق این نیازها بکار می‌رود و اطلاعاتی که از آن حاصل می‌شود، برای تصمیم‌گیری دربارهٔ تعدیل و یا تجدیدنظر در برنامه در جهت تحقق نیازها مورد استفاده قرار می‌گیرد. اما ارزشیابی بیشتر مربوط است به ارزشیابی از زمینه‌های اولیهٔ یک برنامه، سلامت در عملکرد برنامه در حال اجرا و یا ارزشیابی از اثربخشی و کارایی یک برنامه درسی خاص (Soriano, 1995).

البته ارزشیابی می‌تواند نیازهای تحقق نشده را نشان دهد، اما هدف اولیه و اصلی ارزشیابی، انعکاس نیازهای برطرف نشده نیست. نیازسنجی می‌تواند بخشی از یک ارزشیابی برنامه باشد اما این امر مشروط بر آن است که مؤلفه‌ها و مقاصد نیازسنجی و ابزارهای آن به وضوح در طرح ارزشیابی مورد تأکید و تصریح واقع گردد.

نیازسنجی

مفهوم نیازسنجی آموزشی

- نیازسنجی آموزشی عبارت است از؛ فرآیند جمع آوری اطلاعات درباره آن دسته از نیازهای آشکار یا پنهان سازمان که از طریق آموزش قابل رفع است.

[دکتر]
[عبادی]

ضرورت نیازسنجی

نیازسنجی پاسخ به چند سوال اساسی است:

۱. چرا آموزش ارائه می شود؟
۲. چه کسی باید آموزش ببیند؟
۳. چه نوع آموزشی باید ببیند؟
۴. چه وقت باید آموزش ببیند؟
۵. و چه زمانی مناسب است؟

طبقه بندی انواع نیازسنجی برنامہ درسی

در مطالعات نیازسنجی، چالش دوگانه‌ای وجود دارد. از یکسو نیازسنجی به عنوان یک قلمرو تعلیم و تربیت مبحثی نوپاست و از سوی دیگر نیازسنجی، دارای ماهیتی پیچیده و دشوار است. از اینرو ضروری است قبل از پرداختن به بحث نیازسنجی در برنامه‌ریزی، ماهیت نیازسنجی و انواع مختلف آن به دقت مورد بحث و بررسی قرارگیرد.

۱- خاستگاه نیازسنجی.

۷- تداوم نیازسنجی.

۲- دامنه عمل نیازسنجی.

۸- منبع اقتدار.

۳- سطوح تصمیم‌گیری.

۹- اطلاعات نیازسنجی

۴- موارد به کارگیری نیازسنجی.

۱۰- ابعاد نظام.

۵- هدف نیازسنجی.

۱۱- جهت‌گیری زمانی.

۶- شکل نیازسنجی.

۱۲- مراحل برنامه‌ریزی.

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس خاستگاه نیازسنجی

نیازسنجی می تواند توسط مقامات آموزشی ملی و محلی، مدارس، دانشگاه ها و مؤسسات موجود در سطح جامعه محلی انجام شود (Maurice, 1998). منظور از خاستگاه نیازسنجی این است که در چه محلی نسبت به بررسی نیازها اقدام می گردد. در صورتی که نیازسنجی در یک محل یا مکان ویژه به منظور شناسایی نیازها و مسائل همان محل انجام شود، به آن نیازسنجی ویژه یا استفاده کننده - محور گویند. برای مثال هنگامی که نیازسنجی در سطح یک مدرسه یا منطقه آموزشی صورت می پذیرد و از نتایج آن برای تدوین و یا تعدیل برنامه های همان منطقه یا مدرسه استفاده می شود، به آن نیازسنجی موردی گویند.

در عوض نیازسنجی می تواند از لحاظ حیطة مطالعه و دامنه کاربرد، حالت عمومی و فراگیر داشته باشد. نیازسنجی عمومی به آن نوع از نیازسنجی اطلاق می شود که در یک محل یا مکان خاص صورت می پذیرد اما در تمام مناطق یک استان و یا کلیه استان های یک کشور مورد استفاده قرار می گیرد.

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس دامنه عمل

طبقه بندی دیگر نیازسنجی می تواند بر حسب قلمرو و دامنه عمل صورت پذیرد. در چنین وضعیتی قلمرو نیازسنجی می تواند برنامه درسی خرد یا برنامه درسی کلان باشد. منظور از برنامه درسی خرد عبارت است از یک برنامه درسی خاص (در سطح مدرسه یا نظام آموزشی) و برنامه درسی کلان ناظر است بر کلیه برنامه های درسی (Goodlad, 1991). به این اعتبار نیازسنجی در برنامه درسی خرد، به بررسی نیازها و تعیین اولویت ها در سطح یک برنامه درسی خاص می پردازد، در حالی که نیازسنجی برنامه درسی کلان، طیف وسیعی از برنامه های درسی را در سطح یک پایه تحصیلی، یک مقطع تحصیلی و حتی نظام برنامه درسی را دربرمی گیرد. طبقه بندی نیازسنجی بر حسب برنامه درسی خرد و کلان در کلیه سطوح نظام برنامه درسی، حتی در سطح مدرسه، امکان پذیر است.

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس سطوح تصمیم گیری

طبقه بندی دیگر از نیازسنجی برنامه درسی برحسب سطوح تصمیم گیری است. با تأسی از سطوح تعریف شده در ادبیات برنامه درسی (نگاه کنید به Goodlad and Klein, 1991; Su, 1994) می توان انواع مختلف نیازسنجی برنامه درسی را به شرح زیر طبقه بندی کرد (Fathi, 1991):

الف) نیازسنجی کلان قراتراز موضوع درسی (MLSFNA): در این سطح نیازسنجی در قلمرو ملی و به منظور تهیه و تدارک ایدئولوژی برنامه درسی صورت می پذیرد. نیازسنجی کل نظام برنامه درسی را تحت پوشش قرار می دهد و محصور به موضوع درسی خاصی نیست.

ب) نیازسنجی کلان متمرکز بر موضوع درسی (MLSSNA): در این سطح نیازسنجی در قلمرو ملی یا ایالتی (استانی) انجام می شود و ضمن تمرکز بر یک موضوع درسی ویژه، به دنبال تدوین چارچوب برنامه درسی است.

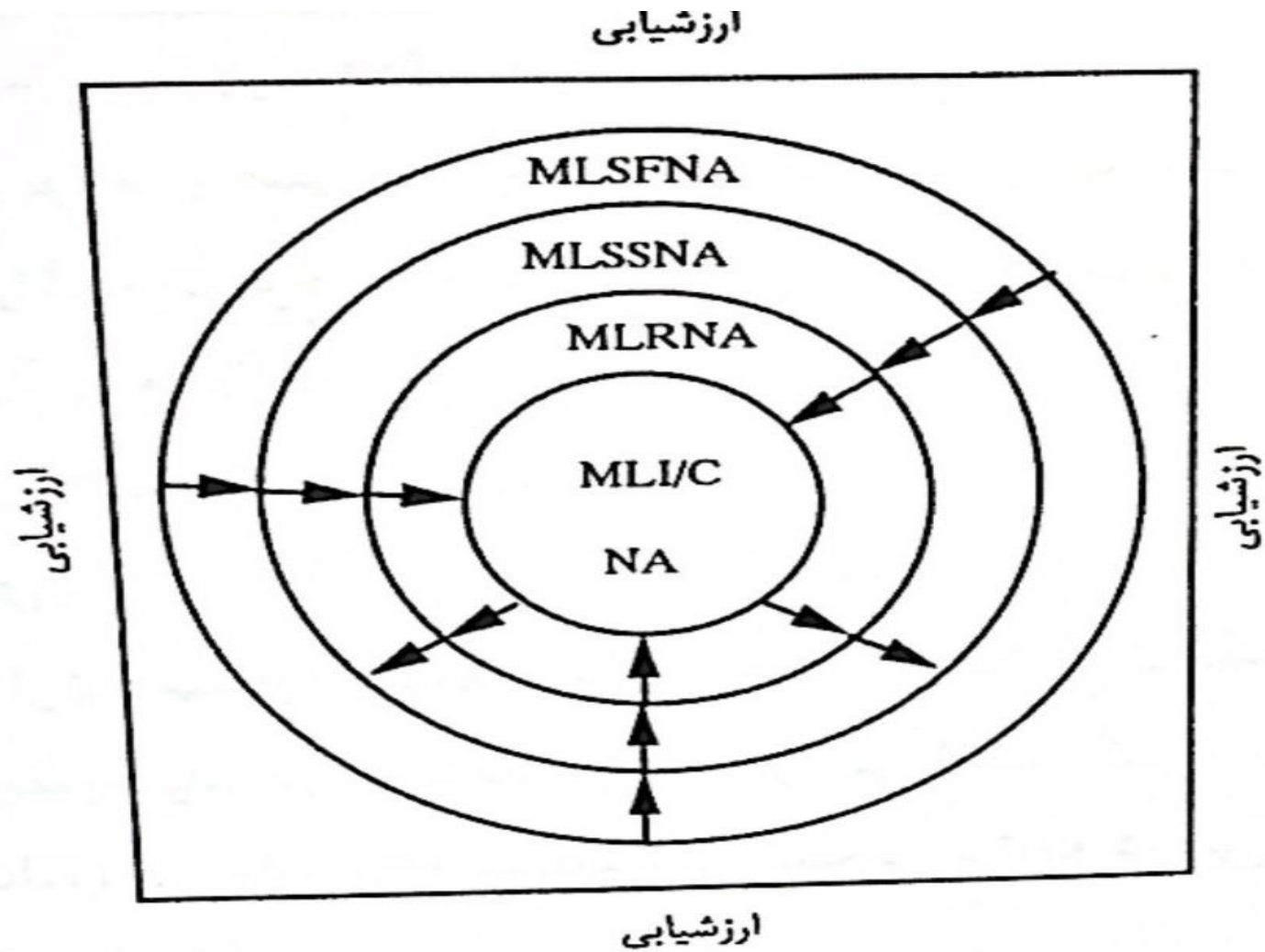
ج) نیازسنجی خرد - منطقه ای (MLRNA): نیازسنجی در این سطح در چارچوب یک منطقه آموزشی انجام می پذیرد و ضمن تمرکز بر موضوع درسی خاص، چارچوب تدوین شده در سطح قبلی را بر مبنای نیازهای منطقه ای تعدیل می کند.

د) نیازسنجی خرد - مؤسسه ای (MLI/CNA): نیازسنجی در این سطح محدودترین و در عین حال دقیق ترین شکل نیازسنجی است که در چارچوب یک مدرسه یا مؤسسه آموزش صورت می پذیرد و عمدتاً ناظر است بر تعدیل برنامه درسی با شرایط اجرایی و انتخاب

کتاب درسی.

سطوح تصمیم‌گیری برنامه‌درسی

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس موارد کاربرد

طبقه بندی نیازسنجی برحسب موارد کاربرد توسط کافمن انجام شده است. (Kaufman, 1972) به زعم وی با توجه به کاربرد، می توان شش نوع متمایز نیازسنجی را به شرح زیر شناسایی نمود:

الف) نیازسنجی آلفا: این نوع نیازسنجی با بررسی و تهیه و تدوین انواع سیاست ها و خط مشی ها ارتباط دارد. در نیازسنجی آلفا هدف اصلی آن است که باید ها و نقایط مطلوب مشخص گردد و مسیر معینی برای شروع فعالیت های برنامه ریزی یا ایجاد تغییر در برنامه معین شود.

ب) نیازسنجی بتا: نیازسنجی بتا با استفاده از اهداف، مقاصد و سیاست های موجود؛

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس موارد کاربرد

فاصله و اختلاف بین سیاست‌های عملی و در حال اجرا را با نقاط ایده‌آل و آرمانی مقایسه و نتیجه را برای تغییر وضعیت موجود پیشنهاد می‌کند.

(ج) نیازسنجی گاما^(۱): نیازسنجی گاما به آن نوع نیازسنجی اطلاق می‌گردد که هدف اصلی آن تعیین اولویت اهداف و مقاصد است تا بر مبنای اولویت‌ها، سایر عناصر برنامه سازمان‌دهی شود.

(د) نیازسنجی دلتا^(۲): چهارمین نوع نیازسنجی از دیدگاه کافمن، به دنبال بررسی شقوق مختلف عمل، و انتخاب بهترین راه (طرح) ممکن است.

(ه) نیازسنجی اپسیلون^(۳): در این نوع نیازسنجی، شکاف بین نتایج حاصله و اهداف تعیین شده اندازه‌گیری می‌شود. این نوع نیازسنجی به مفهوم ارزشیابی برنامه بسیار نزدیک است.

(و) نیازسنجی زتا^(۴): این نوع نیازسنجی به دنبال ایجاد تغییر و تحول در بخش خاصی از برنامه بدون ایجاد تغییر در ساختار و چارچوب کلی آن می‌باشد، و برای این منظور در خصوص جنبه موردنظر، اطلاعات و شواهد کافی جمع‌آوری می‌شود.

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس هدف نیازسنجی

پژوهش‌ها نشان داده‌اند که نیازسنجی می‌تواند در خدمت اهداف مختلفی باشد که مهم‌ترین موارد آن به شرح زیر است (Soriano, 1995).

الف) کشف: گاهی اوقات مطالعات نیازسنجی در برنامه‌ریزی می‌تواند به دنبال شناسایی نیازهای اساسی باشد. برخلاف تصورات رایج نیازها وضع شدنی نیستند و باید آنها را در زمینه‌ها و گروه‌های مختلف مخاطبان کشف نمود.

ب) آزمون کردن: در پاره‌ای از موارد هدف نیازسنجی روشن‌سازی این امر است که آیا نیازها در پرتو تغییرات پیشنهادی در برنامه‌ها، متحقق می‌شوند یا خیر؟

ج) تشخیص: هنگامی نیازسنجی دارای هدف تشخیص است که به دنبال درک بهترین راه یا طریق ممکن برای تحقق نیازها است. در بسیاری از موارد، این نوع نیازسنجی به وسیله معلمان در کلاس درس انجام می‌شود تا از طریق آن بتوانند بهترین شکل تحقق نیازهای دانش‌آموزان را دریابند.

د) ارزشیابی: و بالاخره هدف دیگر نیازسنجی می‌تواند ارزشیابی باشد. در چنین حالتی، مقصود بررسی این امر است که فاصله بین برنامه‌های موجود از تحقق نیازها چقدر است. برای حصول به این امر عمدتاً نسبت به مرور نتایج ارزشیابی‌ها، بررسی دیدگاه‌های معلمان، دانش‌آموزان و ... اقدام می‌گردد.

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس شکل نیازسنجی

این طبقه بندی از نیازسنجی بر حسب وسایل و ابزارهای مورد استفاده برای دستیابی به اطلاعات درباره نیازها صورت می پذیرد. در صورتی که ابزارها به طور مستقیم داده های نیازسنجی را فراهم سازند (نظیر پرسشنامه ها، مصاحبه ها و ...)، نیازسنجی به شکل مستقیم انجام می شود. در برخی دیگر از موارد نیازسنجی از طریق روش های غیرمستقیم که نیازمند تعبیر و تفسیر داده های حاصله است انجام می گیرد. بنابراین با توجه به شکل، نیازسنجی می تواند مستقیم یا غیرمستقیم باشد.

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس تداوم نیازسنجی

نیازسنجی را می توان برحسب میزان تداوم آن طبقه بندی نمود. در چنین وضعیتی دو نوع نیازسنجی مقطعی (مجزا) ^۱ و مداوم قابل شناسایی است. نیازسنجی مقطعی یا مجزا آن نوع نیازسنجی است که برای یکبار جهت جمع آوری اطلاعات صورت می پذیرد و برنامه معینی برای تکرار و پی گیری، آن وجود ندارد. برای مثال اجرای یک طرح نظرخواهی از دانش آموزان درباره مسائل مدرسه نوعی نیازسنجی مقطعی یا مجزا است. در عوض نیازسنجی می تواند زیرمجموعه ای از یک طرح ارزیابی پیشرفت تحصیلی دانش آموزان یا فعالیت های برنامه ریزی در سطح مدرسه یا منطقه آموزشی باشد که به طور مداوم اجرا می گردد.

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس منبع اقتدار نیازسنجی

برحسب این ملاک دو نوع نیازسنجی را می توان از یکدیگر متمایز نمود. اول نیازسنجی حکم شده به موجب قانون یا دستورالعمل های آموزشی که در آن برنامه ریزان یا معلمان و مجریان موظفند در چارچوب وظایف رسمی و براساس قاعده معینی نیازسنجی را در مراحل مختلف طراحی، اجرا و یا ارزشیابی برنامه به انجام رسانند و نتیجه را به مقامات ذیربط گزارش نمایند.

شکل دیگر نیازسنجی عبارت است از آن دسته از فعالیت هایی که به طور خودجوش و براساس صلاحدید شخصی توسط برنامه ریزان یا مجریان و معلمان انجام می شود. این دسته از فعالیت های نیازسنجی عمدتاً به منظور بهبود عملکرد برنامه صورت می پذیرد و بیشتر ناشی از علاقه و دلمشغولی معلم یا برنامه ریز نسبت به نتایج عملکرد خویش است (Pack wood & Whitaker, 1988).

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس اطلاعات نیازسنجی

اطلاعات نیازسنجی می تواند ثبت شده، یا ثبت نشده باشد. هنگامی که داده های حاصل از نیازسنجی براساس مصاحبه ها، پرسشنامه ها، نتایج ارزشیابی و مانند آن مستند می گردد، اطلاعات به دست آمده جنبه رسمی پیدا می کند. در عین حال داده های

ارزشمندی نیز وجود دارد که در ذهن شرکت کنندگان در فرایند آموزشی به صورت ثبت نشده باقی می مانند. نمونه بارز این نوع اطلاعات؛ تجربیات معلمان و پرسنل مدارس است که در بسیاری از موارد نادیده انگاشته می شود.

از سوی دیگر داده های نیازسنجی می تواند کمی یا کیفی باشد. داده های کمی به صورت عددی بیان می شوند و اندازه گیری و مقایسه را تسهیل می کنند (مانند نمرات دانش آموزان) در عوض داده های نیازسنجی می تواند کیفی باشد. برای مثال ثبت دیدگاه های افراد در خصوص یک موقعیت خاص یا جنبه ویژه ای از برنامه.

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس ارتباط با ابعاد نظام برنامه ریزی

تمایز دیگری که بین انواع مختلف نیازسنجی می تواند انجام پذیرد، طبقه بندی نیازسنجی برحسب ارتباط آن با ابعاد مختلف نظام برنامه ریزی است. اطلاعات نیازسنجی می تواند مربوط به دروندادها (نظیر اطلاعات مربوط به دروس و چارچوب برنامه)؛ فرایندها (نظیر اطلاعات مربوط به پیشرفت تحصیلی دانش آموزان که توسط مدرسه یا معلم جمع آوری می شود)؛ و یا بروندادها (مانند اطلاعات مربوط به نتایج آزمون ها) باشد. شاید بتوان گفت که اکثر داده های کمی با دروندادها و بروندادها ارتباط دارند، در حالی که داده های کیفی بیشتر با فرایندها ارتباط دارند (Pack wood, 1989).

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس جهت گیری زمانی نیازسنجی

زمان، متغیر دیگری است که می توان بر مبنای آن انواع مختلف نیازسنجی را مشخص نمود. برحسب عنصر زمانی حداقل دو نوع نیازسنجی قابل شناسایی است.

الف) نیازسنجی حال نگر: جهت گیری زمانی نیازسنجی می تواند زمان حال باشد. به این معنا که نیازسنجی برای مصارف کوتاه مدت و اجرایی در یک محدوده معین به اجرا در می آید. برای مثال نیازسنجی دانش آموزان پایه اول ابتدایی یک مدرسه خاص، نوعی نیازسنجی حال نگر است و برای استفاده در زمان حال و کلاس درس خاص اجرا می گردد.

ب) نیازسنجی آینده نگر: جهت گیری زمانی نیازسنجی می تواند آینده نیز باشد. این امر به ویژه زمانی رخ می دهد که مسئولیت تدوین و طراحی برنامه در دست سازمان های مرکزی باشد و این سازمان ها، برنامه ها و طرح هایی را براساس نتایج نیازسنجی برای اجرای آتی در مراکز وابسته تدوین نمایند.

دکتر
عبادی

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس مراحل برنامه ریزی

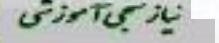
الف) نیازسنجی جهت دهنده: هدف اصلی نیازسنجی جهت دهنده مشخص کردن جهت گیری کلی برنامه در قالب اهداف و مقاصد است تا بر مبنای آن سایر عناصر برنامه مشخص گردد.

ب) نیازسنجی تصریح کننده: هدف اصلی این نیازسنجی، تصریح و تبیین هدف های ویژه برنامه براساس جهت گیری های احصاء شده در نیازسنجی جهت دهنده است.

ج) نیازسنجی تکمیل کننده: هدف اصلی این نیازسنجی که عمدتاً در مرحله اجرای برنامه صورت می پذیرد، فراهم آوردن اطلاعات تکمیلی در خصوص نیازسنجی، قبل از اجرای نهایی برنامه است تا داده های حاصله از نیازسنجی تصریح کننده را تکمیل نماید.

د) نیازسنجی تشخیصی: هدف اصلی نیازسنجی تشخیصی که در هنگام اجرای برنامه صورت می پذیرد، انطباق برنامه با شرایط اجرایی است.

ه) نیازسنجی تصحیح کننده: و بالاخره نیازسنجی تصحیح کننده که به عنوان یکی از اجزای طرح ارزشیابی پایانی برنامه به کار می رود، نیازهای مهمی که برنامه قادر به تحقق آنها نبوده را شناسایی و برای لحاظ کردن در سیکل بعدی برنامه ریزی، انجام اصلاحات لازم در طراحی یا اجرای برنامه و اجتناب از تکرار عقیم ماندن هدف های اساسی گزارش می کند.

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس قلمرو نیازسنجی

نیازسنجی می تواند در قلمروهای مختلف انجام پذیرد. و این امر تا حدود زیادی به نظام برنامه ریزی آموزشی و درسی (درجه تمرکز و عدم تمرکز) بستگی دارد. با این حال از لحاظ تئوری، نیازسنجی می تواند در سطوح زیر صورت گیرد.

۱- نیازسنجی در سطح جهانی : نیازسنجی می تواند در سطح جهانی انجام پذیرد. مثلاً بررسی هایی که توسط برخی از سازمان های بین المللی در این خصوص انجام می شود.

۲- نیازسنجی در سطح ملی : نظام های متمرکز برنامه ریزی آموزشی و درسی معمولاً از این سطح نیازسنجی استفاده می کنند. در چنین وضعیتی سازمان یا بخش خاصی عهده دار گردآوری و تحلیل اطلاعات مربوط به نیازهای آموزشی است.

۳- نیازسنجی در سطح استانی : در این سطح، هر استان یا ایالت خاص، نیازهای آموزشی جامعه تحت پوشش خود را مورد بررسی و تحلیل قرار می دهد.

۴- نیازسنجی در سطح منطقه ای : هنگامی که نیازسنجی در نظام غیرمتمرکز صورت می پذیرد، مناطق هر استان می توانند نیازهای آموزشی معلمان، مدیران، دانش آموزان و ... را مورد سنجش و تحلیل قرار دهند.

۵- نیازسنجی در سطح مؤسسه یا مدرسه : در این حالت، هر مدرسه یا سازمان، نیازهای

طبقه بندی نیازسنجی بر اساس قلمرو نیازسنجی

آموزشی خود را بررسی نموده و برنامه‌های ویژه‌ای برای رفع آنها طراحی می‌نماید. این مسئله خصوصاً در نظام‌هایی که "غیرمتمرکز" هستند، انجام می‌گیرد.

۶- نیازسنجی در سطح درس یا دوره: به طور ویژه، نیازسنجی می‌تواند برای هر درس یا دوره خاصی به طور جداگانه انجام شود. مثلاً در قالب یک دوره آموزشی ویژه، نگرش صاحب‌نظران در خصوص محتوا، موضوعات و اهداف ضروری آن دوره مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد.

علاوه بر تأثیر ساختار و نظام برنامه‌ریزی از لحاظ درجه تمرکز و عدم تمرکز، سطوح مورد استفاده برای نیازسنجی می‌تواند به موارد زیر بستگی داشته باشد:

- درجه کلیت یا ویژه بودن نیازها و اهداف (برای گروهی خاص یا برای کل جامعه).
- میزان وقت و منابع (انسانی، مالی و مادی) در دسترس.
- میزان و نوع اطلاعاتی که باید جمع‌آوری گردد.
- نوع ابزارها و تکنیک‌های جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات.

ضرورت نیازسنجی آموزشی

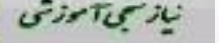
چرا برنامه ریزان آموزشی اقدام به نیازسنجی می کنند؟

- (۱) ارزیابی و سنجش وضع موجود
- (۲) پاسخگویی سازمان و کارکنان
- (۳) توسعه سازمان و رشد و پرورش مستمر و بهسازی کارکنان استفاده بهینه از منابع و امکانات
- (۴) کمک به استفاده بهینه از امکانات، تجهیزات و منابع موجود بهبود عملکرد کارکنان
- (۵) استفاده از تکنیک های جدید در سازمان و معرفی شیوه های کاری نوین
- (۶) کمک به تحقق برنامه ریزی مشارکتی
- (۷) کمک به تدوین یک منطق اساسی برای برنامه آموزشی

اصول نیازسنجی

- ✓ اصل مداومت و استمرار
- ✓ اصل جامعیت
- ✓ اصل مشارکت و همکاری
- ✓ اصل عینیت و اعتبار
- ✓ اصل واقع بینی
- ✓ اصل توجه نابرابر
- ✓ اصل پویایی
- ✓ اصل تعهد

آینده در تخیل آینده اندیشان است

**بنا بر این برای جلسه آینده:
با توجه به تعاریف نیازسنجی هر کدام از تعاریف
مربوطه را با توجه به بحث های امروز بررسی و نقد
کنید.**

